

MARTIN
LUTHER

VÝBOR Z DÍLA

Vyšehrad

Tato kniha je výsledkem badatelské činnosti
podporované Grantovou agenturou České republiky
v rámci grantu GA ČR 14-37038G
Mezi renesancí a barokem: Filosofie a vědění v českých zemích
a jejich širší evropský kontext.

Recenzoval: Jan Kranát, Ph.D.

Introduction © Martin Wernisch, 2017

Edition © Martin Žemla, 2017

Translation © Ondřej Macek, Pavel Moskala,
Filip Outrata, Dan Török, Hana Volná, Ruth J. Weiniger,
Martin Wernisch, Martin Žemla, 2017

ISBN 978-80-7429-909-4

Obsah

Reformátor Martin Luther: uvedení do vybraných spisů

Martin Wernisch

Nepominutelný autor	11
Lutherovo dílo: vybrané a vynechané	13
Předmluvy k <i>Theologia Deutsch</i>	23
Disputace proti scholastické teologii.	28
Promluva o odpustcích a milosti	31
Rezoluce o odpustcích, list Johannu Staupitzovi	35
Heidelberská disputace	37
Promluva o rozjímání nad svatým Kristovým utrpením	41
Promluva o přípravě k umírání	44
Promluva o manželském stavu.	47
Promluva o velebné svátosti a o bratrstvech	48
Promluva o nové smlouvě, to jest o mši svaté	52
O svobodě křesťana	57
Projev k císaři Karlovi a knížatům ve Wormsu.	62
Naučení, co máme hledat a očekávat v evangeliích	67
Předmluva k listu svatého Pavla Římanům	71
Předmluva ke Starému zákonu	75
Věrné napomenutí všem křesťanům, aby se vystříhali buřičství a vzpoury	77
Proti loupeživým a vražedným rotám sedláků.	87
O Večeři Páně – Vyznání	91
Teze k promoční disputaci	97
Teze k disputaci o člověku.	100
Teze k disputaci o právu na odpor proti světské moci	103
Napomenutí k modlitbě proti Turkovi	106

Martin Luther

Výbor z díla

Předmluva k <i>Theologia Deutsch</i> (1516 a 1518)	113
Disputace proti scholastické teologii (1517)	115
Promluva o odpustcích a milosti (1517)	123
Rezoluce o odpustcích, list Johannu Staupitzovi (1518)	128
Heidelberská disputace (1518)	132
Promluva o rozjímání	
nad svatým Kristovým utrpením (1519)	146
Promluva o přípravě k umírání (1519)	153
Promluva o manželském stavu (1519)	168
Promluva o velebné svátosti pravého a svatého těla Kristova	
a o bratrstvech (1519)	174
Promluva o nové smlouvě, to jest o mši svaté (1520)	193
O svobodě křesťana (1520)	220
Projev k císaři Karlovi a knížatům ve Wormsu (1521)	241
Naučení, co máme hledat a očekávat v evangeliích (1521)	245
Předmluva k listu svatého Pavla Římanům (1522)	252
Předmluva ke Starému zákonu (1523)	266
Věrné napomenutí všem křesťanům,	
aby se vystříhali buřičství a vzpoury (1522)	279
Proti loupeživým a vražedným rotám sedláků (1525)	292
O Večeři Páně – Vyznání (1528)	298
Teze k promoční disputaci	
Hieronyma Wellera a Nikolause Medlera (1535)	307
Teze k disputaci o člověku (1536)	319
Teze k disputaci o právu na odpor proti světské moci (1539)	322
Napomenutí k modlitbě proti Turkovi (1541)	329
Summary: Martin Luther, <i>An Anthology</i>	353
Poznámka editora	355

i důležitým Lutherovým překladatelským poradcem byl krajan, český Němec Matthäus Aurogallus (Goldhahn), rodák z Chomutova a svého času učitel v hradní škole Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic.

Věrné napomenutí všem křesťanům, aby se vystříhali buřičství a vzpoury

Jakkoliv práce na překladu Bible zůstala od doby reformátorova pobytu na Wartburgu již víceméně stálou součástí jeho života, dlouhá léta trvala i proto, že se jí nikdy nemohl věnovat výhradně. Dokonce ani kurfiřtův hrad nebyl takovou tišinou, aby v ní Luther mohl pracovat docela nerušeně. A šlo o vyrušení tak významná, že se nyní, po ukončení exkursu o pokračování biblického díla, musíme znovu vrátit právě až k wartburskému období, v němž začalo.

Tehdejší Lutherova klauzura na skrytém místě nemohla mít pouze pozitivní účinky. A ne snad jen na něho samotného, v podobě psychických zkoušek, jichž jsme se dotkli výše. Problematická byla také z hlediska pokračujícího rozvoje hnutí, které předtím svým vystoupením na veřejnost uvedl do pohybu. Jeho vliv na další dění byl nutně omezen, a přitom se nemohlo prostě zastavit. Odtud zcela přirozeně vyplývalo, že se ho pokusí zastoupit a iniciativu převzít jiní. Což samo o sobě problémem být nemuselo, ani z jeho vlastního hlediska. Víme přece již také, že potřebu svého zastoupení uznával, a dokonce si vyhlédl docela určitou osobnost, u které se nadál, že by roli reformačního stratéga mohla samostatně zastat. Ale naznačili jsme hned, že Melanchthona přece jen přecenil.

Ukázat se to mělo velmi záhy. Mladý akademik dovedl být Lutherovi skvělým „pobočníkem“, obdivuhodným způsobem vybrušujícím jeho argumenty, případně je diplomaticky uhlazujícím, ale za jeho nepřítomnosti se neuměl nijak zvlášť prosadit ani jen v kruhu wittenberských kolegů. Sám totiž nepřicházel s pohotově rychlými a pevnými odpověďmi na nové výzvy, uvažoval o nich spíše zdrženlivě, až úzkostlivě, jeho vystupování působilo bezradně. Částečně měl v těchto ohledech ještě vyzrát

v budoucnosti, nicméně meze určené osobním založením nemohl úplně překročit ani později – a v danou chvíli byl, připomeňme si znovu, dosud velmi mlád, uprostřed dvacátých let svého věku, a tedy „benjamínkem“ wittenberského kolegia. Celkem vzato měl dost důvodů, proč se o vůdčí roli ani neucházel.

Tím ochotněji se o ni ovšem bral někdo jiný: profesor Karlstadt. I s jeho jménem už jsme se setkali, a letmo byly zmíněny také údaje, jimž je ovšem na tomto místě zapotřebí dodat nového důrazu. Karlstadt byl vlastně starší než Luther, věkem i služebně. Ne o mnoho, ale přece jen se do jisté míry směl považovat dokonce za Lutherova učitele. To on mu svého času předal hodnost doktora bohosloví. A jeho „novotaření“ zprvu sledoval přezíravě, pokoušel se je vyvracet. Při hledání protiargumentů však překvapeně shledal, že Lutherova pozice je přece jen podložená solidněji. Projevil dostatečnou vnitřní sílu, aby to přiznal a přešel na reformátorovu stranu. Na rozdíl od mnoha jiných se však nestal jeho doslova oddaným následovníkem. Zdá se, že v něm přece jen zůstala jakási hořkost, možná i pocit ponížení. Když se nyní nabízela příležitost ujmout se opět postavení staršího a udávajícího tón, nenechal si ji ujit.

Luther však jistě věděl, proč právě na Karlstadta ve svých nadějích nesázel – třebaže ho jinak pokládal za významného člena společenství. Pokud jsme u Melancthona mohli označit za chybu nedostatek ráznosti, zbývá jen dodat, že sama o sobě rozhodující kvalitou být nemusí. Lutherovi samotnému pomáhala, protože se pojila na jedné straně s obdivuhodnou trefností úsudku a na straně druhé přece jen i s rozvahou. Ráznost Karlstadtova, který patřil ke „kvapícím Kubům“ (což se i u něho projevalo mj. v debatě o znovuzavedení laického kalicha), naopak často působila spíše jako zbrkllost. Bylo pro něho příznačné, že jakmile se dobral určitých poznání, horlil pro jejich okamžité převedení do praxe, byť by situace ke spěchu nenutila – a zdar jeho rychlých, nedomyšlených kroků pak nebýval valný. Před širším publikem se v tomto smyslu poněkud znemožnil již při lipské disputaci, již inicioval, ale v jejímž průběhu pak působil dojem nejslabšího článku.

A aby nebylo mýlky: opravdu nešlo jen o osobní vztahy a o vnitřní poměry. Wittenberskou univerzitu teď sledoval svět, a signály, jež vysílala navenek, měly dalekosáhlé ohlasy – a v tomto zvětšo-

vacím zrcadle se začalo ukazovat, že některé dříve méně nápadné rozdíly jsou přece jen zakotveny poměrně hluboko a vedou až k zásadně odlišnému pojetí doposud společné věci. Jmenovitě poté, co Karlstadt v souladu se svou nastíněnou povahou začal překračovat hranice lutherovské obnovy zbožnosti a přistupovat k přetváření církevních organizačních a bohoslužebných řádů. Samo o sobě by mu to nebylo zapotřebí vyčítat; sám Luther cítil, že po několika letech je situace pro vstup do dalšího stadia reformace stále zralější a zprávy o změnách, jež se začaly uskutečňovat ve Wittenbergu, zpočátku přijímal s přejným zájmem. To se ovšem zanedlouho mělo změnit. Lutherovi se totiž nemohl zamlouvat způsob, jakým menší než on své předsevzetí naplňovali.

Nemluvíme tedy pouze o Karlstadtovi, a je to zapotřebí i zdůraznit. Největších výstřelků se dopouštěli ještě jiní. Dění ve Wittenbergu do města přilákalo také přespolní, kteří se mu snažili dodat ještě vyšších obrátek. Ke slovu se přihlásili i akademicky zcela „nezatížení“, o to však autoritativněji vystupující „proroci“. Ti přišli jmenovitě z Cvikavy, počtené před časem Lutherovou dedikací německého prvotisku promluvy o křesťanské svobodě, již chápali hodně po svém. Docházelo k obrazoboreckým bouřím i k násilnickým výstupům proti lidem, jmenovitě vůči mnichům. Situaci by bylo možné charakterizovat i tak, že Karlstadtovi se záležitosti, jichž se dychtivě ujal, opět jednou vymykaly z rukou. Ale na to by se nesměl tak úplně vymlouvat. Ve skutečnosti přece jen události v obdobném směru i vedl, a když hrozilo, že ho jiní v radikálnosti předběhnou, ochotně jim své tempo přizpůsoboval. S „cvikavskými proroky“ a podobnými výstředníky ho sblížovalo také jeho smýšlení. S jejich naladěním se ukázalo být ve větším souladu než s Lutherovou teologií. Luther musel nahlédnout, že chyby nevyvěraly jen ze špatné taktiky, ale z falešného východiska, jež jeho vlastní koncepci reformace neodpovídá.

A právě vykrystalizováním tohoto protikladu se napjaté wartsburské intermezzo stalo dalším významným předělem v dějinách reformace – ještě mnohem víc než oněmi prvními, nevalně úspěšnými pokusy o reorganizaci církevního života ve Wittenbergu. Utvářela-li se do té doby Lutherova teologie jednak pod pozitivním vlivem klasiků, jednak ve střetání s pozdní scholastikou

a papežským magisteriem, nyní ji posunuly do nové vývojové fáze kontroverze uvnitř reformačního tábora. Polemika s nepřiměřeným chápáním reformátorových vlastních zásad a důsledků z nich vyplývajících měla pro prohloubení a zpřesnění jeho teologie v posledku nemenší význam než spor s Římem.

Pro toto druhé křídlo svých protivníků si našel i jednotící pojmenování: říkal jim „blouznivci“. Společný jmenovatel by neměl zastříti, že nešlo o jednolitou masu, ale o pestrou mozaiku skupin a osobností, jež se mezi sebou v mnohém lišily. Přesto však je pravda, že některé shodné rysy je vždy znovu spojovaly – a právě ty, jež Luther musel považovat za základní omyly. Především dva pojmy ho „blouznivci“ přinutili si opravdu důkladně vyjasnit, v různých jejich podobách, polohách a funkcích: pojmy zákona a ducha. Je pozoruhodné, že v podání, jemuž čelil, zastupovaly dvě v podstatě protichůdné, nicméně u „blouznivců“ se stále znovu vyskytující tendence. Na jedné straně bývali zákoničtí, a někteří potom trvali třeba i na závaznosti mojžíšských zákonů pro křesťany, ano dokonce pro veškeré občanské soužití. Ale na druhé straně se zase uměli dovolávat „duchovnosti“ odpoutané ode všeho formálního (vnějšího) i materiálního (látkového) a mít se tak za osvobozené třeba i od závaznosti celého Písma jako takového, ve prospěch hlasů zaznívajících v jejich vlastním nitru.

Je tedy zřejmé, že také tyto tehdy palčivě aktuální otázky stojí i v pozadí Lutherových instrukcí pro čtenáře Bible. Zvláště zřetelně pak v předmluvě ke Starému zákonu, kde reformátor polemizoval s oběma nedorozuměními: nemít tuto část Písma z křesťanského hlediska za nic – anebo ji nadále držet za zákon platný i ve starosmluvních polohách. Umění rozlišovat evangelium od zákona (a tak i křesťanskou svobodu a služebnost) mělo tudíž reformační teologii chránit před scestím nejen z „papeženské“, ale i z „blouznivecké“ strany.

Děni ve Wittenbergu tedy Lutherovi odhalilo, že chce-li zachránit reformaci ve smyslu odpovídajícím jeho poznání, musí do běhu událostí zasáhnout. Tato nutnost ho nakonec i přiměla opustit wartburskou skrýš. Vrátil se z ní v březnu 1522, kdy se naštěstí potvrdilo, že je nejen nejvyšší čas vložit se do wittenberských dějů, ale že již je také skutečně pryč nejkritičtější chvíle jeho osobního

ohrožení a alespoň uvnitř hranic své užší vlasti bude moci žít celkem nerušen nároky wormského ediktu.

Pozdě nepřišel. I tehdy nastala jedna z hvězdných chvil jeho životní dráhy. Nepokoje ve městě zastavil tím nejvzornějším způsobem: osmidenní řadou kázání. Z kazatelny rozpustil masu, zavelil k rozchodu šílícímu davu, v němž nikdo nenese individuální odpovědnost. Na ni naopak apeloval, oslovuje křesťanské svědomí. Už teď je třeba pamatovat na bod, ke kterému pozemský život směřuje: ve smrti se každý bude zodpovídat za sebe, neschová se za jiné lidi. V tu chvíli se ho jako Spasitel bude moci ujmout jedině Kristus. Budou se ho tedy ptát, zda v Krista věřil. Jestli věřil opravdově, a zda ho tudíž víra vedla i k lásce vůči bližnímu. Té se ovšem ve Wittenbergu předchozích dnů zjevně nedostávalo, spolu s křesťanskou trpělivostí. Jedině proto mohly snahy o reformu probíhat tak bezohledně. Bez řádu, s pohoršením; bez přípravy výchovou. I když jinak tyto snahy neměřily úplně špatným směrem, nakolik šlo o obsah změn, a jejich cílová podoba zčásti opravdu byla žádoucí, ráz jejich provádění byl tak pochybený, že se musí přechodně pozdržet, ano částečně i zvrátit. Než budou moci pokračovat, je nejprve zapotřebí vzdělat svědomí, k čemu budou takové změny dobré, aby mohly být přijaty v křesťanské svobodě. „*Summa summarum*: Chci o tom kázat, chci o tom mluvit, chci o tom psát. Ale donucovat, přimět násilím, nechci nikoho, protože k povaze víry patří, že má být osvojována ochotně, nenuceně, bez nátlaku.“⁸³

Kázání z týdne po neděli *Invocavit* tedy zůstávají vskutku hodna pozoru. Jsou ovšem také obširným celkem. Proto v této antologii reformátorovy projevy příbuzného druhu zastupuje jiný, kratší text. Nemůže předestřít všechny motivy, které tehdy byly ve hře, nicméně právě načrtnutý obraz dokreslí novými detaily. Za jeho přednost smí platit, že na rozdíl od řečených kázání vyšel již na jaře 1522 tiskem, a působil tudíž na širší publikum, i když o něco méně živě a bezprostředně. Poučení z wittenberských událostí roznesl daleko za hranice města. Téměř souběžně s kázáními mohl vyjít proto, že vznikl dříve, ještě na Wartburgu. Touha vidět na vlastní

⁸³ *Die andere Predigt D. Mar. Luthers am Montage nach dem Sonntag Inuocavit*, in: *Luthers Werke* 10/III, Weimar 1905, s. 18.

oči, co se za jeho hradbami vlastně děje, totiž Luthera přiměla k první návštěvě ve Wittenbergu již v adventní době roku 1521. Tehdy tam ovšem pobyl pouze několik dnů a hlavně inkognito, dosud v rytířském převleku. Blízkým přátelům se ale poznat dal a mohl si učinit bližší obrázek jak pozorováním, tak rozhovory. Jakmile jej měl pohromadě a vrátil se na hrad, sestavil svůj varovný spis, ještě pod bezprostředním dojmem „inspekční“ cesty. 9. prosince dorazil a 12. již odesílal hotový rukopis.

Je na místě opětovně podotknout, že reformátorův celkový vjem wittenberského dění byl daleko spíše smíšený než jednoznačně negativní. Výtržnosti ostatně dosud ani neeskalovaly. Nicméně již probíhaly a Luther, který živě vnímal jejich rizika, zjistil, že toto vědomí s ním nesdílejí všichni, kteří proud událostí ovlivňují, ani jen na teologické fakultě; že zdaleka ne každý měl vyjasněné zcela zásadní souvislosti reformačních snah v oné míře a podobě jako on. Když tedy nyní pozvedal svůj hlas, aby ostatním přispěl vlastním poznáním, nechtěl se vyjadřovat ke každému detailu, ale k určitému opomíjenému tématu, jímž bylo právě nebezpečí svémocně násilnického postupu. Hned z Wittenbergu stačil napsat dopis, ve kterém se zmínil, že ho již po cestě tam „znepokojily kolující zvěsti o bezohlednosti některých našinců“, proti které se hodlá veřejně vyslovit.⁸⁴

Lutherova zvýšená citlivost na ducha masového šílení, který odstraňuje zábrany vůči násilí, byla založena nejpozději v letech 1509/10, kdy jako mladý mnich zažil nepokoje v Erfurtu, vyvolané špatným hospodařením městské rady (a při nichž utrpěla úhonu i univerzitní knihovna). Tam viděl, jak snadno se z bodrých sousedů, s jakými se po jednotlivu dá mluvit, stává mnohohlavé zvíře osedlané ďáblem, s jakým se domluvit nelze. Proti němu příležitostně kázal již od léta 1520, kdy ve Wittenbergu došlo k prvním rvačkám, mnohými vnímaným jako nezávažné „klukoviny“. V textu svého varování z Wartburgu se dotkl také čerstvějších událostí, jež se strhly v červnu 1521 opět v Erfurtu, kde tehdy studenti ohrožovali klérus.

⁸⁴ *Luthers Werke – Briefwechsel* 2, s. 410 (asi 5. prosince 1521 Spalatinovi).

Je tudíž nabíledni, že téma mělo jak ryze teologické souvislosti, tak i výrazné společenské důsledky. Na tomto rozhraní se ocitaly oba označené hlavní komplexy reformátorových sporů s „blouznivci“. Především ovšem otázky zákona. Luthera vedly k zásadnímu rozlišení dvojího druhu zákonů, respektive pokud šlo o zákon Boží, dvojího způsobu jeho užívání, jaké „blouznivci“ ignorovali. Na jedné straně se nachází čistě duchovní funkce zákona, u níž jde o vztah mezi člověkem a Bohem, o odhalení božských nároků na stvoření a sebepoznání hříšníka v tomto zrcadle. Na straně druhé má zase jiný význam občanské užití zákonů, zajišťujících lidské soužití. Ale jak už tyto formulace napovídají, i v této oblasti znovu hraje svou roli také problematika náležitě odlišení a vhodného přiřazení duchovního a tělesného. Kdy a nakolik mohou prostředky jednoho rázu vést k dosažení cílů protilehlé povahy? Prospěje tělesná zbraň duchovnímu zápasu?

Podle Lutherova náhledu vyvěřala zhoubnost Antikristovy tyranie (o jaké nyní již mluvil i veřejně) mj. odtud, že užívá prostředků duchovním cílům nepřiměřených. Pod záminkou péče o duše na sebe strhává světskou moc a vyvíjí jak duševní, tak i tělesné násilí. Má tedy hmatatelné účinky ve společenské oblasti, jež by bylo žádoucí napravit. Avšak představa, že je odstranění církevní lid, který pozvedne své pěsti, má tutéž logiku, vyvěrá z téhož chybného kořene, a tak ve skutečnosti neotevívá žádný návrat ze scesti. Deformace v oblasti právního uspořádání by měly být napravovány cestou práva. A těch se i v tehdejší situaci nabízelo dost. Uplatňovat je ovšem museli ti, kteří k tomu byli vybaveni legitimními pravomocemi. Ti mohli bránit přehmatům, případně je také trestat. Luther vítal i zastrašující efekt takových opatření: jen ať si ti, kteří moci zneužívají, nepřipadají beztrestní. To může situaci vylepšit, ne však vzpourea běsnících davů. Takové vzbouření neřídí rozum, ale vášeň, a tak se naděje, že pobuřující situaci spraví, ukazují jako iluze. Skutečný výsledek bývá dokonce zrovna opačný než očekávaný, protože právní řád, který fungoval chabě, se rozvrací úplně a nastalý chaos postihuje více nevinné než viníky. Soud nad Antikristem takto vykonán nebude, o obnovení církve nemluvě.

Tím jsou možností řadových křesťanů, nepověřených správou obecních věcí, vytyčeny zřetelné meze. Ale neznamená to, že

by přítomné a budoucí poměry nemohli ovlivnit vůbec nijak. Jsou oprávněni k „duchovní vzpouře“ proti Antikristu – a Lutherovi samotnému se přece mezitím podařilo předvést světu, že takový odpor dokáže být až napodiv účinný. Odeprou-li antikristovské správě církve svou podporu a budou proti ní svědčit, mohou ji docela citelně oslabit i po vnější stránce; když ji například nebudou zbytečně obohacovat kupováním odpustků a podobně, a když také svým nesouhlasem podryjí její zpupnost. V jejich moci však dokonce je zasáhnout protivníka mnohem niterněji, než může světský řád, který leda brání následkům anebo nanejvýš vytváří vnější podmínky pro lepší uskutečňování církevního života. Těmi, kdo jej uskutečňují, jsou přece právě křesťané. Budou-li věřit a jako věřící jednat, uprostraní tak Kristu, na úkor Antikrista, a církev tak obnoví v její pravé podstatě, z nepřátelské moci ji vymaní. Jde ovšem o zápas povýtce duchovní povahy, který vskutku musí být veden přiměřenými zbraněmi: mečem slova, učení, modlitby; dechem úst Kristových. Konečné zúčtování s Antikristem přinese až poslední soud Boží. Mnohem drtivější než jakákoliv násilná vzpoura, jež by soud chtěla strhnout na sebe. Křesťan nemá Bohu vpadat do díla, má s ním zůstat v souladu.

Na tomto místě si bude užitečné znovu připomenout, co výše zaznělo v citátu z rezolucí k odpustkovým tezím. Už tehdy Luther vyslovil mínění, že reformace musí být v posledku vedena i dovršena Bohem samotným. Lidé na ní mají svůj podíl, avšak druhotný. I Luther sám, který se nechtěl stavět do žádné role vzdoropapeže, natož heresiarchy. Tomu v jeho varovném spise odpovídají zajímavé pasáže, kde (silnými výrazy) vyjadřuje přesvědčení, že hovorový způsob, jenž evangelíkům přiřkl jméno „luteránů“, nemůže obstát před přísnějšími teologickými měřítky. Pozoroval také, jak se podobnými vnějškovými nálepkami umějí zdobit příznačně právě ti, kteří mají k věci, o niž by opravdu mělo jít, příliš povrchní vztah, jen mělce a nedostatečně obeznámeni se skutečnou podobou jeho učení o obnově křesťanství. Drží s módou a chtějí tak sami sebe předvést, ale na těch, které by měli učit, jim záleží málo. Jsou k nim bezohlední, pohoršují pomalé, a evangelickou svobodu i „luterství“, jimiž se ohánějí, tak stavějí do špatného světla. I v této

souvislosti tedy text zachovává úzkou vazbu s kázáními po neděli *Invocavit*: na obou místech je rozpracován důležitý motiv ohledu ke slabým, opřený o 14. a 15. kapitolu Pavlovy epištoly k Římanům. Aby se reformace mohla prosadit, nejdříve musí evangelium vstoupit do lidských srdcí; tuto podmínku nelze obejít žádnou oklikou.

Ale již onen zmíněný citát z rezolucí zahrnoval ještě další rozměr trvajících významu, který je užitečně nepřehlédnout. Zůstává-li uskutečnění reformace v rukou Božích, platí to i o jeho čase. Tak s sebou chápání reformace jako výrazně duchovní záležitosti neslo i zřetelné eschatologické zaměření. Luther se vskutku naučil počítat s možností, že každý den může být poslední; nejen pro něho osobně, ale i pro celý svět. Jen Bůh ví, kdy přijde, nicméně přichází stále blíže. V době, kdy psal své varování, Luther již vyhlížel „milý“ soudný den, a pomáhalo mu to přečkat čas na mnoha stranách narůstajícího napětí v potřebném vnitřním pokoji. Jednal tak v souladu s biblickými výzvami, povzbuzujícími, aby věřící i tváří v tvář dočasným katastrofám pozvedali hlavu s vědomím, že se blíží konečné vysvobození. Kontrast naděje k faktickému zostřování situace (ne sice ve všech, ale v řadě ohledů) měl ovšem Luthera provázet ještě po dlouhá léta, až do konce života. A je tedy zcela pochopitelné, že jeho vnímání a vyjadřování dodal apokalyptického zbarvení – již trvale přítomného, byt se střídavou intenzitou.

Takový rys lze snadno považovat za problematický. Řada historických příkladů dokazuje, jak umí být riskantní. Mimo jiné proto, že ne jeden z těch, kteří sledovali znamení času, podlehl svůdným pokusům o výpočet, jak moc nablízku poslední den je, což samozřejmě znamenalo ocitnout se s původní intencí vyhrazování právě chvíle Bohu v naprostém rozporu. Aby udržel rovnováhu na úzké cestě s nadějí, že dovršení je na dohled, i odhodláním vytrvale plnit úkoly v této časnosti, musel o ni nepochybně i Luther někdy vnitřně zápasit. Je jistě zajímavé, že právě na Wartburgu, a to v textu „Adventní postily“, určeném pro veřejnost, vyhlídku k soudnému dni spojil s velkou hvězdnou konstelací, jež měla nastat v roce 1524. Nicméně nevyslovil zde více než své přání: kéž by tou velkou událostí, již hvězdy naznačují, mohl být právě onen

den!⁸⁵ Nakonec je hodným pozorů především fakt, že dŮsledky Lutherova uplatňování apokalyptické perspektivy přece jen zůstávaly biblicky legitimní. Spolu s nadějí u něho skutečně podporovalo i trpělivost. Ve srovnání s příklady netrpělivců, kteří se apokalyptiky zmocňovali, si tedy reformátor vyvolil nesamozřejmě lepší stránku. Jak nápadně nespěchal s přechodem od reformace jakožto vnitřní transformace ke změnám vnějším, formálním, jsme již mohli pozorovat opakovaně, a i tato skutečnost s otevřeným eschatologickým výhledem jistě souvisí.

Znamenala ostatně mimo jiné, že osudy reformace nespěchal spojovat ani s pravomocemi světské vrchnosti – jakkoliv zřetelně se již ve varovném spise rýsuje, že v tehdejších poměrech vlastně nebylo jiné cesty. A Luther i tuto problematiku ve skutečnosti reflektoval již dříve; do skupiny „hlavních reformačních spisů“ z roku 1520 se počítá také obsáhlý manifest ke „křesťanské šlechtě německého národa“, jenž se právě její možnou iniciativou ve prospěch „zlepšení křesťanského stavu“ zabýval. Chtěl-li totiž na jedné straně vymanit církve ze sevření kanonického práva papežství, ale na straně druhé nejit cestou revolučního chaosu, nýbrž udržet kontinuitu a legitimitu právního prostředí, musel připustit, že reformaci zastřeší právě světská (zároveň však křesťanská) vrchnost a že se nějakým způsobem bude podílet i na správě církevních věcí. I Lutherovi, který se svými zeměpány prodělal spíše dobré než špatné, ale přece jen i ambivalentní zkušenosti, však muselo být jasné, že půjde o cestu riskantní, jež také nebude bez problémů.

Protože však pozemské děje prozatím nadále pokračovaly, časem opravdu nezbylo, než ji vyzkoušet a zavést i některá opatření provizorní povahy, jež se pak v praxi udržela pozoruhodně dlouho. A podobně nezbytně se prodloužila také řada spisů, ve kterých se Luther zabýval otázkami obecně politické povahy. Úvahy o mezích a podmíněnosti moci a násilí, jež má zůstat svázáno právem a nevybíjet se svévolně, pak už musely být adresovány nejen poddaným, stojícím v pokušení vzpoury, ale také vrchnostem samotným. Kromě toho však všechny nebyly vedeny jen

⁸⁵ *Euangelium am andern sontag ym Advent (Luce. 21.)*, in: *Luthers Werke* 10/I-2, Weimar 1925, s. 108.

polemickým záměrem, ale mohly mít převážně pozitivní ladění. Což se obojí slušelo dodat, protože jde o polohy, které v předložené sbírce žel jsou zastoupeny slaběji; v tomto ohledu by tedy bez výslovného upozornění mohla zanechat přece jen dost zkraslený dojem a posílit beztak existující předsudky.⁸⁶

Přesto však výběr následujícího spisu, který zopakuje a ještě vyhrotí právě Lutherovy argumenty proti násilné vzpouře, měl podobně silné důvody jako zařazení jeho předchůdce, odkrývajícího teologické kořeny reformátorova postoje. Další běh dějin totiž významně ovlivnilo, že předběžné varování u mnohých nemělo úspěch, navzdory svému značnému rozšíření. Vůdčí „blouznivci“ museli opustit Wittenberg, ale hledali jiné možnosti, jak opět vystoupit do popředí a strhnout vedení reformace do svých rukou; teď už i v jasné a přiznané opozici k Lutherovi. Teologicky se s ním rozcházeli jak v otázkách zákona a boje duchovního či tělesného, tak v aplikaci eschatologické naděje: u některých z nich se uplatnila apokalyptika onoho druhu, jenž je povzbuzoval právě k „uspišování Kristova příchodu“ vlastními násilnými zásahy. A rozumí se, že trvající konflikty tohoto druhu možnost harmonického rozvoje společnosti podle Lutherových představ osudově ztěžovaly. Vrhaly kolem sebe těžké stíny a reformátora rychle přivedly až k dilematům, v nichž nebylo možné volit tolik mezi dobrým a špatným, jak doporučoval ve svém varování, jako spíše mezi méně špatným a horším.

Proti loupeživým a vražedným rotám sedláků

Nejvýznamnějším Lutherovým antipodem popsaného druhu se pro následující roky stal Thomas Müntzer. I on působil v naznačeném směru již v době wittenberských bouří, pro počátek však spíše

⁸⁶ V českém překladu Jana Litomiského je jinde k dispozici alespoň Lutherův traktát *O světské vrchnosti*, Heršpice 1993. Ten představuje vsutku zásadní reformátorovo pojednání o tématu, nicméně ani ono je zdaleka nevyčerpává. Do kontextu v řadě ohledů širšího se Lutherova stanoviska snaží zasadit Martin Wernisch, *Politické myšlení evropské reformace*, Praha 2011, resp. ve stručnější verzi též, *Evropská reformace*, in: Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček (ed.), *Dějiny politického myšlení II/2*, Praha 2011, s. 402–463.

MARTIN LUTHER

VÝBOR Z DÍLA

Edice Reflexe

Z latinských a německých originálů vybral Martin Žemla. Přeložili: Ondřej Macek a Hana Volná (s. 220–240, 245–251, 279–291), Pavel Moskala (s. 174–192, 292–297), Filip Outrata (s. 307–318, 322–328), Dan Török (s. 266–278), Ruth J. Weinger (s. 153–167, 193–219, 329–350), Martin Wernisch (s. 128–131, 241–244, 319–321) a Martin Žemla (s. 113–127, 132–152, 168–173, 252–265, 298–306). Úvodní studií opatřil Martin Wernisch. Typografie Vladimír Verner. Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., roku 2017 jako svou 1709. publikaci. Vydání první. AA 18,41. Stran 360. Odpovědný redaktor Martin Žemla. Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.

Doporučená cena 348 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-909-4